

HAGAKYRKAN

Spännaren 12; Stora Tuna församling; Borlänge kommun; Dalarnas län

Anläggningens huvudfasad med del av parken i förgrunden. Till vänster kyrkans byggnad, till höger kommunens förvaltningsbyggnad.

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Stora Tuna församling tillsatte 1902 en prästbefattning vars ansvarsområde avsåg Borlänge-Domnarvet, en industristadsdel med stark tillväxt. För gudstjänsterna i området lånades inledningsvis stora salen i Bergslagens föreningslokal. Under följande år diskuterades och övervägdes ständigt frågan om uppförandet av en distriktskyrka, alternativt av ett församlingshem och slutligen av bådadera. Under året 1920 beslöt kyrkorådet att inköpa ett markområde från bruket. Det skulle dock dröja ytterligare många år innan kyrkan kom till. Den slutliga lösningen kom att innebära en ovanlig samarbetsform och en annorlunda kyrkomiljö.

Sedan 1926 hade man utrett projektet som initierats av Stora Tuna församling. Efter många turer och utredningar beslöt till slut 1934 kyrkofullmäktige att uppföra kyrka och församlingshem. Parallellt beslöt Domnarvets kommunfullmäktige att uppföra ett förvaltningshus. Avsikten var att verksamheterna skulle integreras i samma byggnadskomplex men uppföras som självständiga enheter.

Den annorlunda lösningen kom på sätt och vis att integrera och placera kyrkan mitt i samhället. Benämningen på den sakrala delen blev Hagakyrkan medan förvaltningsdelen kom att kallas för Domnarvets kommunalhus. Senare efter sammanslagning, 1944, av Domnarvets kommun och Borlänge köping omvandlades kommunhuset till stadshus.

Kyrkolokalen var inordnad i en funktionell byggnad där utrymmen för församlingsverksamhet och expeditjonsarbete sammanfördes ändamålsenligt. Samtidigt förenades den kyrkliga verksamheten med närheten till kommunal service, i ett framsynt och sällsynt koncept.

Kyrkomiljön

Såväl kommunen som församlingen var i behov av centralt belägna och ändamålsenliga lokaler för sin verksamhet. Området kring den valda platsen kom senare att utvecklas till del av nuvarande Borlängesamhällets stadskärna.

Parterna beslöt att anläggningen skulle uppföras på tomten som församlingen tidigare inköpt från Stora Kopparbergs Bergslag. En idéävling utlystes mellan flera valda arkitekter. Uppdraget att utforma anläggningen tillföll arkitekt John Åkerlund, Stockholm. Det första spadtaget togs i september 1934 och byggnaden invigdes i september 1936.

Hagakyrkan var avsedd att bli Borlänges stadskyrka, men till sin karaktär skiljer sig byggnaden markant från de flesta kyrkor. Detta beror på att kyrkan utgör en integrerad del av ett större byggnadskomplex med mångsidiga funktioner samt att kyrklig verksamhet och borgerliga funktioner förenats i en gemensam byggnad. Anläggningen har likheter med klosterarkitekturen där byggnader sammankopplas kring en klostergård. De unika särdragen gäller såväl avseende föreningen av funktioner som bebyggelsekaraktären. Vid tidpunkten för uppförandet var området obebyggt och byggnaderna uppträdde därför som en samordnad och friliggande bebyggelsegruppering. Till viss del och sett i sin helhet förmedlar anläggningen associationer till italiensk palats- och klosterarkitektur.

Portalen i fasadens mitt förenar båda flyglarna och markerar ingången till anläggningens inre gård. I bakgrunden kyrkobostället, ett av de två bostadshusen som sluter gården på södra sidan.

Anläggningen uppställdes så att den långa nordliga sidan utformades som huvudfasad, med entréer vända mot gatan. Östra flygel avsattes till kyrkans funktioner medan den västra tillföll kommunens förvaltning. Flygelbyggnaderna mot huvudgatan har två våningar var, över en halv källarvåning. De är sammanbundna i mitten genom en lägre och i fasaden indragen portalbyggnad. Sidobyggnaderna är lägre och sammankopplade i vinkel med huvudflyglarna. Två likartade och fristående bostadshus sluter anläggningen på baksidan, i sydost. Hela anläggningen är anlagd kring en mittaxel som löper rakt igenom parken, mittportalen, den inre trädgården och mellan de fristående bostadshusen på baksidan.

Innanför byggnadernas kransuppställning skapades en innergård, med karaktär av klosterträdgård. Damm, låga murar och noggrant vald vegetation underströk den avsiktliga intimiteten som valdes som tema för den inre gården.

Framför anläggningens offentliga sida och huvudfasad, i nordväst, anlades en öppen park. Denna har kvartersindelningar och planterade alléer riktade mot portarnas axlar. Skickligt utnyttjas nivåskillnader i terrängen och mellan olika delar av trädgården. Det finns påtagliga drag av renässansens trädgårdskonst i de påkostade gårdarna som ritades av trädgårdsarkitekt

Sven Hermelin, men Hagaträdgårdarna är i synnerhet representativa för det klassicistiska idealet.

Övriga byggnader

Anläggningen omfattade även två fristående bostadshus som uppfördes som kuliss, öster om innergården. Båda var avsedda som tjänstebostäder, det ena åt kyrkan och det andra åt kommunen.

Västra flygeln, i huvudbyggnaden, är sedan 1970-talet ansluten genom en överbyggnad med det nya stadshuset som uppfördes på tomten intill i söder. Området kring anläggningen är numera till större del bebyggt, även nya gator har tillkommit.

Del av församlingshemmet och kyrkan sett från innergården. I förgrunden dammen och i bakgrunden portalen med förbindelsen till kommunhuset.

Kyrkoanläggningen

Hagakyrkan utgör, såväl funktionsmässigt som arkitektoniskt, del av en representativ byggnad som inrymmer offentliga funktioner. Ursprungligen omfattade den kyrkliga delen, kyrka, pastorsexpedition, integrerad vaktmästarebostad, flera rum för ungdomsverksamheten samt en fristående byggnad avsedd som prästbostad. Den kommunala delen, som är något mindre till ytan, är en nästan symmetrisk upprepning av kyrkodelen. Ditt hörde en samlingshall, om 300 platser, för kommunfullmäktige samt större evenemang, kontorslokaler, flera mindre sammanträdesrum för nämnderna, landsfiskalskontor, polisstation, bibliotek m.m. samt en fristående byggnad med tre tjänstelägenheter, vilken balanserade kyrkobostället intill.

Kyrka, församlingshem, kommunalhus. Exteriör

Kyrkan och församlingshemmet är integrerade delar i en samordnad byggnadsanläggning med enhetliga stildrag. Församlingshuset och kommunens förvaltningshus förenas genom en gemensam sammanbindande portalbyggnad som utgör entrén mot anläggningens gård. Den östra flygeln med kyrkliga funktioner balanseras av en västra flygel, med samma karaktär och volym. Båda flyglarna inrymmer samlingshallar, administrativa utrymmen och bostäder.

Den kyrkliga delen är uppförd i vinkel med två våningar. Kyrkans och församlingshusets huvudentré är infälld i en risalit som dessutom markeras genom avvikande material och färgsättning samt genom listverk och fält. Porten har stenomfattningar med skulpterat stenfält i överdel, en praktfull relief huggen i kalksten av Carl Elmgren; (med tema: Gudslängtan, ordet, bönen, arbetet och musiken). Ursprungligen inramades portalen av smäckra och tidstypiska belysningsarmaturer. En stentrappa leder till kyrkans offentliga ingång och trapphus. Bakom trapphuset ligger kyrksalens vapenhus. Trapphuset bildar samtidigt kyrkans torn, och är därför

krönt med ett öppet klocktorn som bär två klockor. Ytterligare en ingång till församlingsdelen är förlagd till husets gavel, under mittportalen.

Byggnadernas stomme är uppförd av lättegel på sockel av betong. Den klassicistiska exteriören är putsad och avfärgad i lejongult. Yttertaken består av sadeltak med flacka vinklar täckta med kopparplåt. Fönsteröppningarna är höga och rundbågiga. Anläggningen präglas främst av nyklassicism och inspirationen har hämtats från monumental arkitektur med Italien som förebild. Stilvalet framhävs särskilt i byggnadernas ingångar genom inramade och betonade dörrar, trappsteg, torn samt i den öppna portalen med ingången mot den gemensamma gården. Karaktären upprepas i såväl den främre som den inre trädgården.

Kyrkan. Interiör

Kyrkorummet är förlagt till norra flygelbyggnadens bottenvåning, men motsvarar två våningar i sin höjd. Kyrksalen är enskeppig och rektangulär, 22 x 11 meter, uppförd som salkyrka med halvrund koravslutning i absidform mot öster. Innerväggarna är vitputsade, men kyrkorummet understryks av starka färger. Det platta innertakets takbjälkar är målade i orange och den fasta bänkinredningen var målad i djupblått, en kulör som återanvänts i de ersättande stolarnas klädsel. Kyrksalen har fem fönsteraxlar med höga smala, rundbågiga fönster motsvarande två våningar på höjden. Kyrkorummet har en förlängning i form av en större hall ansluten till entrén i trapphuset. Tornet, som kröns med klockstapel, inrymmer byggnadens trapphus.

I bottenvåningen och i vinkel med kyrkorummet inrymdes ursprungligen sakristia, pastorexpedition, filmrum, arkivrum och en vaktmästarbostad om två rum och kök. Till den övre planen förlades tre samlings-salar med gemensam hall samt en läktare även avsedd som konfirmandsal. Till församlingshemmets källarvåning förlades en värmecentral avsedd för hela anläggningen.

Inredning och inventarier

Anläggningens ursprungliga fasta och lösa inredningar präglas såsom exteriörerna av klassicismens formspråk. Detaljer, inslag och inspiration har hämtats från monumental arkitektur.

Kyrkorummet inreddes ursprungligen med 36 öppna bänkar, 18 dubbla rader med 8 platser på varje bänk eller sammanlagt 288 sittplatser. Korabsiden är till större del inredd med rödbrun marmor från Brunflo. Såväl altaret, altarringen, predikstolen, dopfunten och golvet är utförda i detta material. Inredningens marmor har dekorerats med bibliska scener i reliefer utförda efter skisser av Simon Gate. Altarringen är prydd med klassiska kristna symboler. Till den fasta inredningen hör även en specialtillverkad orgel om 13 stämmor.

Bakom högaltaret har Simon Gate även utfört en stor, över två meter hög, mosaik föreställande Kristus stående. De modernistiska ljuskronorna av kristall från Orrefors glasbruk har sin motsvarighet i Göteborgs konserthus. Även dessa är utformade av Simon Gate liksom armaturerna i kommunhusets samlingsal. Det ursprungliga dekormåleriet utfördes av Eric Jerkhe.

Till utsmyckningen hör även ett krucifix av Arvid Backlund, en gobeläng av Sofia Widén samt ett porträtt över en av kyrkans främsta donatorer, Helena Andersson, och en tavla föreställande Tunabygden utförd av Morakonstnären Anders Loman.

Det ursprungliga lösa möblemanget ritades och levererades av arkitekt David Blomberg. Mattor levererades av Axel Helldens möbleringsaffär, Borlänge. Gardiner härstammade från firman Robert Ditzinger och altartextilier från Libraria, båda i Stockholm.

I samband med byggstarten inmurades i byggnaden ett kopparskrin med diverse dokument.

Övriga upplysningar

Under året 1974 genomgick Hagakyrkan en omfattande ”restaurering” under ledning av arkitekt Åke Temnerud och med Lennart Högosta som byggmästare. Åtgärderna innebar främst ändringar i rumsfördelningen inom den administrativa delen.

Ytterligare förändringar genomfördes 1994 inom framför allt den administrativa delen med nya ändringar i rumsfördelningen, samtidigt borttogs ett antal bänkrader i kyrkan. Samtliga fasta bänkar avlägsnades år 2000 och ersattes med lösa stolar, en åtgärd som har inverkat påtagligt på kyrkorummets karaktär.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK OCH BEDÖMNING

En ytterst ovanlig och tidigt exempel på arkitektonisk lösning som förenar borgerliga förvaltningsfunktioner med andligt kyrkorum samt kyrkliga förvaltnings- och sociala funktioner.

Monumental enkelhet och flärdlös skönhet är ett utlåtande som användes vid invigningen 1936, men ännu kan gälla. Hagakyrkan och kommunhus är ett ovanligt exempel på funktionell och representativ byggnad med multifunktioner. Anläggning har stora arkitektoniska kvalitéer.

Den ursprungliga anläggningen karakteriseras i sin helhet av klassicism, vilket är ett särdrag för John Åkerlunds arkitektur. Förebilderna är hämtade fr. bl.a. italiensk palatsarkitektur. Karakteristiskt för byggnaden och periodens klassicistiska ideal är enkla former, symmetri, enhetlighet och harmoni. De slätputsade fasaderna, exteriörernas symmetriska uppbyggnad med klassiska formelement, de flacka och koppartäckta taken och den kolonninramade öppna portalen mot inre gården är representativa klassicistiska stilinslag som präglar anläggningen.

Byggnad med betydande lokala historiska värden som avspeglar såväl församlingens som kommunens utveckling. Anläggning kan betraktas som en hörnsten i Borlängeortens urbanisering.

Byggnaden har stort miljövärde och är därför känslig för förändringar i närmiljön om dessa inverkar på helhetsupplevelsen, proportioner och estetiska kvalitéer.

Trots renoveringarna har anläggningen behållit sina ursprungliga kvalitéer och är utvändigt så gott som oförändrad.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- **Ytterst sällsynt om inte unik byggnadskombination där två skilda samhällsfunktioner sammanförts i en djärv men väl genomtänkt arkitektonisk och social vision. Den kyrkliga delen måste betraktas i sitt sammanhang som en väsentlig del av hela anläggningen, och vice versa angående stadshuset**
- **Ursprungliga detaljer i utsmyckningen, färgsättningen, material, fönster och dörrar, samt inredningar. Komponenter som är avgörande för byggnadens kvalité och arkitektoniska betydelse**
- **Korpartiets utformning och fast inredning som präglas av stilen Art Deco**

Källor och litteratur

Ahlberg, H. 1996. *Dalarnas kyrkor i ord och bild*

Domnarvets kommunalhus och Domnarvets-Borlänge församlingshem – Minneskrift 1936

Illerstad, L. 1990. *Nya svenska kyrkor*

Kulturmiljöprogram, Borlänge kommun. Rapport 12, 2001.

Övriga uppgifter:

Inventeringsdatum: 2004-03-22

Fältinventering: Jean-Paul Darphin

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Jean-Paul Darphin, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning och foto: Jean-Paul Darphin

Färdigställd: 2005-05-02

Händelser: Kronologisk förteckning

År	Händelse	Källa
1934-36	Nybyggnation, kyrka, församlingshem, kommunhus och tjänstebostäder: arkitekt John Åkerlund. Utsmyckning, bl.a. Simon Gate	Illerstad, 1990 Ahlberg, 1996 Minnesskrift, 1936
1956	Bronsskulpturen "Bianca" tillkommer och uppsätts mitt i parken, framför anläggningens huvudfasad.	
1966	Ombyggnad övre våningen: ändring i rumsfördelning, nya kontorsrum	S. Tunas samfällighets arkiv
1970-tal	Anläggningens västra flygel, kommunkontoret, sammankopplas med täckt gångbro till det nya stadshuset som uppförs väster om det befintliga	
1974	Restaurering, arkitekt Åke Temnerud, byggmästare Lennart Högosta. Ommålning av kyrkan, ändringar i rumsfördelning.	Ahlberg, 1996 Minnesskrift, 1936
1994	Ombyggnad invändigt, kontorsdel och pastorsexpedition. Ändring av rumsfördelning på vissa platser. Borttagning av 2 bänkrader fram och 2 bak.	S. Tunas samfällighets arkiv
2000	Borttagning av samtliga resterande bänkrader, slipning och lackering av trägolvet. Bänkarna ersätts med lösa stolar.	S. Tunas samfällighets arkiv

Bilaga

Arkitekten John Åkerlund - en kort presentation

John Åkerlund var en betydande arkitekt, som under senare år återupptäckts. Jag anser att flera av hans verk förtjänar uppmärksamhet bl a för den mänsklighet de utstrålar.

Han var en - i bästa bemärkelse - "resande i arkitektur". Under en tid när antalet arkitekter särskilt i norra Sverige var lågt, utförde han projekt över i stort sett hela landet. Många byggnader finns i närheten av Borås, där John Åkerlund föddes 1884. Genom sin fru var John Åkerlund släkt med den kända familjen Gate, med glaskonstnären Simon och arkitekten Jacob. Bland samtida och vänner kan nämnas Karl-Erik Forsslund och Carl Malmsten. Åkerlund verkade under en period, när oerhört mycket hände på arkitekturfronten. Han började som nationalromantiker och följde med, om än i början under protest, in i funktionalismen.

Utan formell arkitektexamen invaldes han i SAR. I sin arkitektur och i artiklar värnar han om platsens stil, de äkta materialen och hemtrevnaden, som ofta tar sig konkret uttryck i öppna spisar av skiftande typ. Som utbildad elektroingenjör kom Åkerlund i kontakt med byggandet, när han var anställd på AB Magnet i Ludvika. Innan han öppnade det egna kontoret var John Å under en period anställd hos den kände arkitekten Torben Grut, skaparen av bl.a. Stockholms stadion och Sollidens slott på Öland.

De mest bekanta anläggningarna av Åkerlunds hand, är kanske Sigtuna-stiftelsen och Humanistiska läroverket i Sigtuna, men han ritade så mycket mer. Bland uppgifterna kan nämnas skolor och folkhögskolor, kontorslokaler m m och bostäder vid industriella verk, kyrkor, anläggningar för Svenska turistföreningen och villor för enskilda personer. Dessutom utförde han restaureringar och ritade ibland möbler till sina egna anläggningar. John Åkerlund var i viss mån verksam som arkitekt ända till sin död 1961 och efterlämnar en rik produktion.

Hagakyrka. Spännaren 12